

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"روش‌های مؤثر تبلیغ دین از منظر آیات و روایات"

دانشجو:

مرضیه حاجی مزدارانی

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی مبشری

استاد مشاور:

دکتر آزاده عباسی

۱۳۹۷/۱۲/۱۱

Farhangian University

**The effective methods of religious propaganda from the perspective
of verses and traditions**

By:

Marziehhajimazdarani

Supervisor:

Doctor: Mohammadtaghimobasheri

Advisor:

Doctor: Azadehabbasi

تقدیم به:

هادی و اولین مبلغ شریعت اسلامی حضرت ختمی مرتبت محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و سلم) و همسر
گرامی اش حضرت خدیجه کبرا (سلام الله علیها)

مولای متقیان امام علی (علیه السلام) و محضر بانوی بی نشان حضرت مادر (سلام الله علیها) و ائمه اطهار
(علیهم السلام)

آخرین حجت الهی، قطب عالم امکان و منجی عالم بشریت حضرت بقیه الله الاعظم حجت بن الحسن
العسکری (عج) روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء.

روح بلند و ملکوتی بنیان گذار انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (رحمت الله علیه) و حضرت امام
خامنه‌ای (مدظله العالی).

ارواح طیبه شهدای انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی به خصوص دو برادر شهیدم و همچنین شهدای مظلوم
مدافع حرم.

به پدر و مادر گرانقدرم که دعای خیر آنان همیشه شامل حال بنده بوده است.

تقدیر و تشکر:

از خدای متعال که بر بنده حقیر خود منت نهاد و مرا در مسیر انس و فراگیری کلام خود قرارداد.

از استاد ارجمند و گرامی؛ جناب آقای حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی مبشری که به عنوان استاد راهنمای اینجانب، با وجود مشغله‌های فراوان پیوسته از سیره عملی، علمی و صبر و بردباری ایشان در تدوین پایان‌نامه بهره‌ای وافر نصیب بنده گردید.

همچنین از استاد گرامی سرکار خانم دکتر آزاده عباسی استاد مشاور اینجانب که این زحمت را متقبل شدند و با مهربانی مرا در این امر مساعدت نمودند.

از مسئولین دانشگاه فرهنگیان پردیس شهید باهنر که در مدت تحصیل و همچنین مراحل تصویب پایان‌نامه و تکمیل و دفاع از پایان‌نامه حمایت خود را مبذول داشته‌اند.

از همسر عزیز و مهربانم و همچنین فرزندان عزیزم که با صبوری خود، صمیمانه با من همکاری داشتند.

چکیده

با توجه به تأثیرگذاری دین در حیات دنیوی و اخروی بشر و با عنایت به اینکه دین اسلام کامل‌ترین و برترین دین نزد خداست، لزوم تبلیغ آن از نخستین روزهای آغاز رسالت نبی مکرم اسلام (ص) شکل گرفت و تا کنون ادامه دارد. در این تحقیق سعی شده است که برترین روش‌های تبلیغ دین اسلام که توسط پیامبر (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) مورد استفاده قرار گرفته است بیان گردد. لذا باید به این نکته توجه نمود که مبانی تبلیغ دین عبارت است از ریشه‌هایی که بر اساس هست‌ها و نیست‌هایی به وجود آمده و پیامبر گرامی اسلام (ص) از خداوند متعال دریافت و از مسیر اهل بیت (علیهم السلام) به ما رسانده‌اند. ارکان تبلیغ دین شامل پنج بخش مبلغ، مخاطب، محتوای پیام، فضای پیام و زمان پیام؛ عناصر مختلفی است که محتوای پیام را از مبلغ به مخاطب به بهترین شیوه و جذاب‌ترین شکل منتقل می‌نماید. منابع تبلیغ دین نیز برگرفته از آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصومین (علیهم السلام) است. چراکه این دو در کنار هم حقیقت وحی و معارف الهی را نمایان می‌سازد. بخش مهم و کاربردی این تحقیق بیان شیوه‌های تبلیغی پیامبر (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) از قبیل: بشارت و تشویق، استفاده از زمان و مکان مناسب، تبلیغ تدریجی، خطابه و سخنوری، مناظره، پرسش و پاسخ و همچنین اشاره به ویژگی‌ها و وظایف مبلغ از قبیل: داشتن آگاهی و بصیرت، مهربانی، شجاعت، خلوص نیت، سعه صدر و... با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات است. در بخش پایانی راجع به موانع و آسیب‌هایی تهدیدکننده ارکان تبلیغ (مبلغ، مخاطب، محتوای تبلیغ) به‌عنوان آسیب‌ها و آفات تبلیغ، مطالبی همراه با ارائه راهکار مناسب و همچنین لزوم بهره‌گیری مبلغ دین از امکانات مدرن در عصر رسانه‌ها با وجود تبلیغات منفی درباره دین و دین‌گریزی نسل جوان ارائه گردیده است. لذا بهترین روش تبلیغ دین روشی است که مبلغ آگاه و بصیر با هوشمندی و با در نظر گرفتن موقعیت و شرایط و امکانات موجود و با مخاطب شناسی دقیق خود بتواند در امر تبلیغ تمام مساعی خود را به کار گیرد تا در انجام وظیفه‌اش موفق گردد.

واژگان کلیدی: تبلیغ، دعوت، هدایت، ارشاد، انذار، دین

فهرست مطالب:

۱-۲	.....مقدمه
۳	..... فصل اول: کلیات و مفاهیم
۳	..... بخش اول: کلیات
۳-۴	..... ۱-۱-۱- بیان مسئله
۴-۵	..... ۱-۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق
۵	..... ۱-۱-۳- سؤالات تحقیق
۶-۱۰	..... ۱-۱-۴- مرور پیشینه و سوابق پژوهش
۱۰-۱۱	..... ۱-۱-۵- اهداف پژوهش
۱۱	..... ۱-۱-۶- روش پژوهش
۱۱	..... ۱-۱-۷- مراحل انجام پژوهش
۱۱	..... ۱-۲- بخش دوم: مفاهیم
۱۲	..... ۱-۲-۱- تبلیغ
۱۹	..... ۱-۲-۲- مبانی تبلیغ دین
۲۰-۲۱	..... ۱-۲-۳- منابع تبلیغ دین
۲۲	..... فصل دوم: روش‌های تبلیغ دین از منظر آیات و روایات
۲۳	..... مقدمه
۲۴	..... ۱-۲-۱- آثار و فواید دنیوی تبلیغ دین
۲۴	..... ۱-۲-۱-۱- معنا بخشی به زندگی
۲۴-۲۵	..... ۱-۲-۱-۲- آرامش در زندگی

۲۵	..... ۳-۱-۱-۲- تکامل انسان
۲۵-۲۶	..... ۴-۱-۱-۲- از بین بردن ترس
۲۶	..... ۵-۱-۱-۲- پاسخ به تنهایی انسان
۲۶-۲۷	..... ۶-۱-۱-۲- اصلاح فرد و اجتماع
۲۷	..... ۷-۱-۱-۲- همبستگی اجتماعی
۲۷	..... ۸-۱-۱-۲- پاسخ به نیازهای ماورایی انسان
۲۷	..... ۹-۱-۱-۲- تغییر نگرش درباره مرگ
۲۷	..... ۲-۱-۲- آثار و فواید اخروی تبلیغ دین
۲۸	..... ۱-۲-۱-۲- دعوت به توحید و اجتناب از طاغوت
۲۸-۳۰	..... ۲-۲-۱-۲- توجه و بشارت به معاد
۳۰	..... ۲-۲- چرایی تبلیغ دین اسلام
۳۰-۳۱	..... ۱-۲-۲- جامعیت، کمال و پویایی دین
۳۱-۳۲	..... ۲-۲-۲- بهره‌مندی تشیع از دو سرمایه (قرآن و عترت)
۳۲	..... ۳-۲- شیوه‌های تبلیغ در دین اسلام
۳۲	..... ۱-۳-۲- تبلیغ کلامی
۳۲	..... ۲-۳-۲- تبلیغ کتبی
۳۲-۳۳	..... ۱-۲-۳-۲- آیات قرآن
۳۳-۳۴	..... ۲-۲-۳-۲- احادیث و روایات
۳۴	..... ۳-۲-۳-۲- نامه‌ها
۳۴-۳۶	..... ۳-۳-۲- تبلیغ عملی
۳۶-۳۷	..... ۴-۲- روشهای تبلیغی پیامبر اکرم (ص)
۳۷	..... ۱-۴-۲- یاد خدا و بهره‌گیری از وحی الهی
۳۷-۳۸	..... ۲-۴-۲- بهره‌مندی از مطالب مستدل و منطقی
۳۸-۴۱	..... ۳-۴-۲- بشارت و انذار

۴۱	..... ۲-۴-۴- شجاعت
۴۱-۴۲	..... ۲-۴-۵- حلم و بردباری
۴۲-۴۳	..... ۲-۴-۶- تبلیغ تدریجی
۴۳-۴۴	..... ۲-۴-۷- عفو و گذشت
۴۴-۴۵	..... ۲-۴-۸- در نظر گرفتن ظرفیت فکری مخاطبان
۴۵-۴۶	..... ۲-۴-۹- هماهنگی در معیشت با مردم
۴۶-۴۷	..... ۲-۴-۱۰- شرح صدر
۴۷	..... ۲-۴-۱۱- احترام به مردم
۴۷-۴۸	..... ۲-۴-۱۲- سازش‌ناپذیری در اصول
۴۸-۴۹	..... ۲-۴-۱۳- تألیف قلوب و ایجاد محبت
۴۹-۵۱	..... ۲-۴-۱۴- استفاده از زمان و مکان مناسب
۵۱	..... ۲-۴-۱۵- ارسال نامه به سران و پادشاهان جهان
۵۱	..... ۲-۵-۵- روش‌های تبلیغی ائمه اطهار(ع)
۵۱-۵۴	..... ۲-۵-۱- شیوه‌ها
۵۴	..... ۲-۵-۱-۱- تبلیغ گفتاری ائمه
۵۴-۵۵	..... ۲-۵-۱-۱-۱- خطابه و سخنوری
۵۵-۵۶	..... ۲-۵-۱-۱-۲- پرسش و پاسخ
۵۶	..... ۲-۵-۱-۱-۳- مناظره
۵۶-۵۷	..... ۲-۵-۱-۱-۴- نقل وقایع تاریخی
۵۷	..... ۲-۵-۱-۱-۵- بیان آثار و نتایج اعمال
۵۷	..... ۲-۵-۱-۱-۶- کرسی تدریس
۵۷-۵۸	..... ۲-۵-۱-۱-۷- خطابه و شعر
۵۸-۶۰	..... ۲-۵-۱-۱-۸- چهره به چهره
۶۰	..... ۲-۵-۱-۱-۹- برگزاری مسابقات ورزشی

۶۰	..... ۲-۱-۵-۲- تبلیغ نوشتاری ائمه(ع)
۶۰-۶۱	..... ۲-۱-۵-۲-۱-۲- ارسال نامه و پیام
۶۱-۶۲	..... ۲-۱-۵-۳- تبلیغ رفتاری
۶۲	..... ۲-۱-۵-۲- ابزارها
۶۲	..... ۲-۱-۵-۱- معنوی
۶۳	..... ۲-۱-۵-۱-۲- دعا
۶۳	..... ۲-۱-۵-۲- عزاداری
۶۴	..... ۲-۱-۵-۳- وصیت
۶۴	..... ۲-۱-۵-۴- نگارش نامه
۶۴-۶۵	..... ۲-۲-۵-۲- مادی
۶۶	..... ۲-۲-۵-۱- ودایع رسالت
۶۶	..... ۲-۲-۵-۲- کتاب علی (ع)
۶۶	..... ۲-۲-۵-۳- صحیفه یا مصحف فاطمه (س)
۶۷	..... ۲-۲-۵-۴- انتساب به پیامبر (ص)
۶۶	..... ۲-۶- نگاه اجمالی به تأثیر تبلیغ گفتاری و رفتاری ائمه (ع)
۶۶-۶۷	..... جمع‌بندی
۶۸	فصل سوم: شناخت عناصر تبلیغ دین از منظر آیات و روایات
۶۹	..... مقدمه
۶۹-۷۰	..... ۳-۱- ارکان تبلیغ دین
۷۰	..... ۳-۱-۱- مبلغ
۷۰	..... ۳-۱-۱-۱- ویژگی‌ها مبلغ از منظر قرآن کریم
۷۰	..... ۳-۱-۱-۱-۱- ویژگی‌ها شناختی مبلغ
۷۰-۷۳	..... الف - آگاهی و بصیرت
۷۳-۷۴	..... ب - مردمی بودن

۷۴	..... ۳-۱-۱-۲-ویژگی‌های عاطفی مبلغ
۷۴-۷۵	..... الف_مهربانی
۷۵-۷۷	..... ب_تواضع
۷۷-۷۸	..... ج_ایمان به اهداف
۷۸-۸۰	..... د_امیدواری به وعده‌های الهی
۸۰-۸۱	..... ه_خلوص نیت
۸۱	..... ۳-۱-۱-۳-ویژگی‌های رفتاری مبلغ
۸۱-۸۳	..... الف_عامل به علم خود بودن
۸۳-۸۵	..... ب_شجاعت و استقامت
۸۵-۸۶	..... ج_عدل ورزی
۸۶-۸۸	..... د_سعه‌صدر
۸۸-۹۰	..... ه_صدق و راستی
۹۰-۹۱	..... و_توکل به خدا
۹۱	..... ۳-۱-۱-۲-ویژگی‌های مبلغ در سیره ائمه(ع)
۹۲	..... ۳-۱-۲-۱-ساده زیستی و قناعت
۹۲-۹۳	..... ۳-۱-۲-۲-وقار
۹۳	..... ۳-۱-۲-۳-دوری از مرء و مزاح
۹۳-۹۴	..... ۳-۱-۲-۴-ظاهر مناسب
۹۴-۹۵	..... ۳-۱-۳-وظایف مبلغ
۹۵-۹۶	..... ۳-۱-۱-شخصیت طیب گونه‌ی مبلغ
۹۶	..... ۳-۱-۲-حضور مبلغ در متن زندگی مردم
۹۶-۹۷	..... ۳-۱-۳-توجه به مبانی و اصول تبلیغی
۹۷-۹۹	..... ۳-۱-۴-سیر منطقی مباحث تبلیغی
۹۹	..... ۳-۱-۵-ایجاد محبت خدا در دل مردم

۹۹-۱۰۰	..... ۳-۱-۲- مخاطب
۱۰۱	..... ۳-۱-۳- محتوای تبلیغ
۱۰۱	..... ۳-۱-۳-۱- برگرفته از متون دین
۱۰۱	..... ۳-۱-۳-۲- استحکام و اتقان مطالب
۱۰۱	..... ۳-۱-۳-۳- کاربردی و به‌روز بودن
۱۰۱	..... ۳-۱-۳-۴- رعایت سهل و آسان بودن مطالب
۱۰۱-۱۰۲	..... ۳-۱-۳-۵- نوع و جذابیت در مطالب
۱۰۲	..... ۳-۱-۳-۶- رعایت اعتدال در مطالب
۱۰۲	..... ۳-۱-۴- فضای تبلیغ
۱۰۲	..... ۳-۱-۴-۱- فضای حقیقی
۱۰۳	..... ۳-۱-۴-۲- فضای مجازی
۱۰۳-۱۰۴	..... ۳-۱-۵- زمان تبلیغ
۱۰۴-۱۰۵	..... جمع‌بندی
۱۰۶	..... فصل چهارم: شناخت موانع تبلیغ دین و ارائه راهکارها
۱۰۷	..... مقدمه
۱۰۷	..... ۴-۱- موانع تبلیغ
۱۰۷	..... ۴-۱-۱- موانع درونی
۱۰۷-۱۰۹	..... ۴-۱-۱-۱- ناباوری مبلغ به آنچه می‌گوید
۱۰۹	..... ۴-۱-۱-۲- ترس مبلغ
۱۰۹-۱۱۰	..... ۴-۱-۱-۳- گناهان مبلغ
۱۱۰	..... ۴-۲- آسیب‌ها و آفات تهدیدکننده مبلغ
۱۱۰-۱۱۱	..... ۴-۲-۱- دنیاطلبی و برتری طلبی
۱۱۱-۱۱۳	..... ۴-۲-۲- سخن گفتن بدون علم و عمل
۱۱۳-۱۱۵	..... ۴-۲-۳- تحریف و التقاط

۱۱۵	..... ۴-۲-۴- تحلیل‌های غلط
۱۱۵-۱۱۶	..... ۵-۲-۴- غفلت و خود فراموشی
۱۱۶-۱۱۷	..... ۶-۲-۴- بدعت و نوآوری در دین
۱۱۷-۱۱۸	..... ۷-۲-۴- تجددگرایی‌های افراطی
۱۱۸	..... ۸-۲-۴- ابهام در پیام و پرگویی
۱۱۸-۱۱۹	..... ۹-۲-۴- عدم توجه به هدف تبلیغ
۱۱۹-۱۲۰	..... ۱۰-۲-۴- تندخویی و زودرنجی
۱۲۰-۱۲۱	..... ۱۱-۲-۴- دامن زدن به اختلافات
۱۲۱	..... ۲-۱-۴- موانع بیرونی
۱۲۱-۱۲۳	..... ۱-۲-۱-۴- مربوط به مخاطب
۱۲۳-۱۲۴	..... ۲-۲-۱-۴- مربوط به عنصر پیام
۱۲۴	..... ۳-۴- آسیب شناسی در مدیریت کلان تبلیغی
۱۲۴-۱۲۵	..... ۱-۳-۴- فقدان ایمان و هدف و هراس از شرایط
۱۲۵-۱۲۷	..... ۲-۳-۴- سستی در امر تبلیغ و عدم باور واقعیت‌ها
۱۲۷-۱۲۸	..... ۳-۳-۴- عدم آشنایی بافرهنگ اجتماعی
۱۲۸-۱۲۹	..... ۴-۳-۴- عدم پاسخگویی و همراهی با مردم
۱۲۹-۱۳۰	..... ۵-۳-۴- نفوذ غیرخودی‌ها و ناهلان
۱۳۰	..... ۴-۴- اهمیت ورود به عرصه‌های نوین تبلیغی
۱۳۱	..... ۱-۴-۴- وضعیت انسان در دنیای معاصر
۱۳۱	..... ۲-۴-۴- نبود مدیریت واحد سازمانی
۱۳۱- ۱۳۲	..... ۳-۴-۴- چگونگی ورود به عرصه‌های نوین تبلیغی
۱۳۲	..... ۵-۴- تبلیغ دین و فضای مجازی
۱۳۳	..... ۶-۴- مبانی ضرورت تبلیغ دین در فضای مجازی
۱۳۳-۱۳۴	..... ۱-۶-۴- رسانه‌ها و تناسب تبلیغی

۱۳۴	..... ۴-۶-۲- تنوع رسانه‌های نوین
۱۳۴	..... ۴-۷-۷- وظایف مبلغین دین در فضای مجازی
۱۳۴	..... ۴-۷-۱- داشتن هدف و برنامه‌ریزی در تبلیغ دین در اینترنت
۱۳۵	..... ۴-۷-۲- شناخت دقیق آسیب‌های فضای مجازی و دقت در آسیب‌ناپذیری
۱۳۵	..... ۴-۷-۳- داشتن دید جهانی
۱۳۵	..... ۴-۷-۴- برخورد با شبهات
۱۳۶	..... ۴-۷-۵- مبلغ و آسیب‌های اخلاقی
۱۳۶	..... ۴-۷-۶- یادگیری ملزومات تبلیغی
۱۳۶	..... ۴-۷-۷- استفاده از پیام‌های متقن و مستدل
۱۳۷	..... ۴-۷-۸- استفاده متناسب از هویت مجازی و واقعی
۱۳۷	..... ۴-۷-۹- فعالیت صرفاً تبلیغی
۱۳۷	..... ۴-۷-۱۰- لزوم کار گروهی و جریان سازی در تبلیغ
۱۳۷-۱۳۸	..... ۴-۷-۱۱- لزوم وجود شورای عالی تبلیغ در فضای مجازی
۱۳۸	..... ۴-۸- جمع بندی
۱۳۸-۱۴۰	..... ۴-۹- خاتمه و نتیجه
۱۴۰	..... ۴-۱- پیشنهاد
۱۴۱-۱۴۶	..... منابع و مآخذ

در تفکر اسلامی تبلیغ به‌عنوان یکی از شئون پیامبری دیده شده است. خداوند در قرآن تبلیغ را به‌صورت انحصاری تنها کار پیامبر می‌داند و در آیات بسیاری ایشان را به تبلیغ دین ترغیب می‌نماید. زندگی و سنت پیامبر نیز از تبلیغ مستمر آکنده است چه آن زمانی که خود به‌طور مستقیم به تبلیغ دین اقدام نمودند و چه آن زمان که افرادی را به‌عنوان مبلغ به نقاط مختلف جهت دعوت مردم به سوی اسلام فرستاده است. این سیره مداوم در دوران رسالت رسول گرامی اسلام (ص) حکایت از اهمیت تبلیغ در آیین وی دارد. همچنین ائمه (ع) نیز به پیروی از سنت و سیره رسول خدا (ص) به این عمل روی آورده و همچون آن حضرت هم خود به‌عنوان مبلغ وارد میدان شده و هم افرادی را برای ترویج و تبلیغ دین به دیگر مناطق گسیل داشتند. خلاصه آن که تبلیغ دین چه در زمان کنونی و چه در طول تاریخ از اهمیت بسیار بالایی برخوردار بوده و متولیان دینی همیشه بدان به‌عنوان یک وظیفه خطیر می‌نگریستند و برای مبلغ و نقش او ارزش بالایی قائل بودند.

در رابطه با اهمیت تبلیغ و بررسی روش‌های مؤثر تبلیغ دو دیدگاه و بینش کلی وجود دارد:

۱- در بینش مادی تبلیغ عبارت است از روش یا روش‌های مهم به هم پیوسته در غالب یک مجموعه برای بسیج و دادن جهت به نیروهای اجتماعی و فردی از طریق نفوذ در شخصیت، افکار، عقاید و احساسات آن‌ها جهت رسیدن به یک هدف مشخص که این هدف ممکن است؛ سیاسی نظامی، فرهنگی، مشروع و یا غیر مشروع باشد؛ بنابراین تبلیغ یک وسیله است، و بسته به خواسته کسی که آن را در دست دارد می‌تواند در جهت اهداف مختلف به کار رود. در این نوع بینش تبلیغ بسیار گسترده است و هر کسی می‌تواند به‌عنوان مبلغ عمل کند.

۲- در بینش دوم که الهی است تبلیغ به معنای رساندن پیام الهی است لذا هر فردی لایق منصب ابلاغ نیست بلکه باید با پیام الهی آشنا باشد. سپس آن را به دیگران برساند. از آنجاکه تبلیغ دین و دستورات آن و عمل بدان زمینه رسیدن به سعادت و خوشبختی در دنیا و آخرت است پس می‌توان نتیجه گرفت که تبلیغ یک امر بسیار مهم از صدر اسلام تاکنون بوده است و اصولاً یکی از وظایف مهم پیامبران تبلیغ دستورات الهی و ابلاغ آن به مردم عصر خویش بوده است و دین اسلام به‌عنوان آخرین و برترین دین الهی در این زمینه از حساسیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

این تحقیق کاربردی است و دارای ساختاری با عناوین ذیل می‌باشد:

در فصل اول به بیان کلیات موضوع، یعنی مسئله، اهمیت و مفاهیم تحقیق می‌پردازیم.

در فصل دوم به بیان مهم‌ترین روش‌های تبلیغ دین که توسط پیامبر گرامی اسلام (ص) و ائمه اطهار(ع) که با تکیه بر قرآن و سیره مورد استفاده قرار می‌گرفت پرداخته می‌شود.

در فصل سوم به بیان ویژگی‌ها و وظایف مبلغ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان تبلیغ می‌پردازیم.

و در فصل چهارم به بیان آسیب‌ها و موانع تبلیغ دین که در کار مبلغ خدشه وارد می‌نماید پرداخته‌شده و در پایان درباره استفاده از فناوری‌های نوین عصر امروز در زمینه تبلیغ دین نکاتی بیان می‌شود. و در نهایت جمع‌بندی و نتیجه ذکر گردیده است و همچنین پیشنهاداتی جهت کارایی بیشتر در علم تبلیغ دین ارائه می‌گردد.

تحقیق حاضر نیز مانند هر اثر ساخته بشر، کامل و بی‌نقص نیست و جای کار و تأمل بیشتری دارد ولی امیدوارم راهگشای نگاه‌های عمیق‌تر و عالمانه‌تر به مسئله تبلیغ دین شود.

انشاءالله این نوشته مورد عنایت و توجه خداوند، پیامبر عظیم‌الشان اسلام (ص) و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) و همچنین اساتید بزرگوار قرار گیرد.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱- بخش اول کلیات:

۱-۱-۱- بیان مسئله:

میزان دوام یک مکتب به ارتباط بیشتر آن با دیگر جوامع بشری و از طریق تبلیغ است. یک مکتب و ایدئولوژی به همان میزان می‌تواند بیشتر عمر کند که بتواند با مردمان بیشتری از جوامع بشری به وسیله تبلیغ ارتباط برقرار کند.

خدای بزرگ جهان آفرینش را بر اساس نظم و هماهنگی کامل خلق کرده است و انسان هم در این عالم هستی باید از هماهنگی موجودات دیگر بهره گرفته زندگی خویش را بر مبنای آن پی‌ریزی نماید تا به کمال دست‌یافته به مقام والای خلیفه‌اللهی برسد. در حقیقت جهان از نوعی وحدت برخوردار است از آنجا که تبلیغ دین و هدایت مردم و دعوت به وحدت و همبستگی از مهم‌ترین مسائل در زندگی پیامبر گرامی اسلام (ص) و اهل بیت (ع) بوده است، ایشان از هر فرصتی در جهت آشنا نمودن مبلغان و ترویج دهندگان دین با دستورات حیات‌بخش دین اسلام استفاده کرده و همه سعی و تلاش خویش را به کار می‌بستند.

اسلام با خصلت جاودانگی رسالتش، همگانی بودن دعوت و تبلیغ را طلب می‌کند، زیرا معارف و تعالیم زنده و والای این آیین جاودان اگر نشر و ابلاغ نشود و درست تفسیر و بیان نگردد، نه تنها مکتب و دین مهجور گشته و انسان مسلم به‌عنوان یک مکلف باید پاسخگوی آن در پیشگاه خدا باشد، بلکه بر بشریت هم ستم شده است که انسان‌های مستعد رشد و شکوفایی، گرفتار جهل و اسیر زنجیرهای استکبار و رهسپار راه شقاوت گردیده‌اند. همچنان که پیامبر اسلام (ص) همانند دیگر پیامبران الهی با درک اهمیت و ضرورت تبلیغ در اسلام بنیان‌گذار تبلیغ و هدایت‌کننده آن بودند. آن‌گونه که از روایات به دست می‌آید، شایع‌ترین ابزار تبلیغ، بیان و خطابه، قلم و نگارش و شعر و نثر در همه اعصار بوده است که به وسیله پیامبران، به ویژه پیامبر اسلام (ص) تأسیس، تکمیل و هدایت‌شده است. یکی از نویسندگان عرب در این باره می‌نویسد: با ظهور اسلام، تبلیغ وارد مرحله جدیدی شد، بدین گونه که تبلیغات علنی با تبلیغات سری آمیخته گشت و از حالت خودسری و نوسان به شکل صنعت منظم تخصصی درآمد و از انحصار برخی افراد مثل حکام یا قشرها مثل سیاسیون یا تجار، خارج و به کلیه افراد شایسته و باصلاحیت در هر زمان و مکان سپرده شد و از سلطه مطلق یا هرج‌ومرج مطلق به آزادی اندیشه و آزادی انسانیت راه گشود و ابزارهای قدیم متحول شد و در سایه تبلیغ جهانی به کل بشریت سرایت کرد. ... شعر

متحول گردید... وسایل و ابزارهای دیگری که تا آن زمان سابقه نداشت پا به عرصه اجتماع نهاد مانند منبر، وقوف در عرفه و دیگر وسایل که همواره از مترقی‌ترین و مؤثرترین وسایل تبلیغ بوده و خواهد بود.» (عماره نجیب، صص ۲۶-۲۷) از سوی دیگر خصلت انعطاف‌پذیری انسان در برابر عوامل تحریک‌کننده یا بازدارنده که زمینه دگرگونی گرایشات فکری اعتقادی و عملی اوست، همواره با شیوه‌های تبلیغاتی مورد استفاده مثبت و منفی بوده است؛ و در این راستا دستگاه‌های تبلیغاتی بین‌المللی با استفاده از این فرصت و با زمینه‌سازی‌های روانی و اجتماعی برآند تا تمایل و گرایش انسان‌ها را در راستای اهداف مورد نظر خویش برانگیزانند. در چنین شرایطی ضرورت بهره‌گیری صحیح از تکنیک پیشرفته تبلیغ و سایر امکانات با استفاده از تعالیم پیامبر اکرم (ص) در جهت اهداف الهی و انسانی، بیش از پیش احساس می‌گردد. از این‌روست که شناسایی بهترین روش‌های تبلیغ دین از دیدگاه آیات و روایات مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق:

در جهان امروز که بحران‌های فرهنگی درصدد تهی کردن انسان از معنویت می‌باشند تبلیغ دین و ارزش‌های نشأت گرفته از آن به جهت مقابله با این بحران‌ها ضرورت ویژه‌ای پیدا می‌کند، لذا اهمیت تبلیغ دین بر کسی پوشیده نیست. با نظر به ماهیت و هویت دین درمی‌یابیم که تبلیغ دین برنامه‌ای مقطعی و کوتاه‌مدت نیست که تنها برای دوره یا برهه‌ای از زمان در نظر گرفته شده باشد. دین، نیاز انسان و جامعه انسانی است که ضرورتش برابر با نیاز به سعادت‌مندی و کمال است؛ پس به تبع آن تبلیغ و تلاش برای گسترش و رواج دین هم یک نیاز، وظیفه و تکلیف است.

دین اسلام با خصلت جاودانگی رسالتش، همگانی بودن دعوت و تبلیغ را طلب می‌کند چون معارف و تعالیم والای این آیین جاودان اگر نشر و ابلاغ نشود نه تنها دین مهجور می‌ماند بلکه انسان مسلمان به‌عنوان یک مکلف باید پاسخگوی آن در پیشگاه خداوند باشد. دین اسلام باید بر اساس مبانی بعثت رسول معظم حضرت محمد (صلی‌الله علیه و آله و سلم) بهترین راه ارتباط را دنبال نماید و برنامه کمال و سعادت بشریت را در هر عصر و زمان به جذاب‌ترین شیوه ارائه دهد.

در روایتی از امام علی (ع) وارد شده است:

«مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا حَتَّى أَخَذَ عَلَى أَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يَعْلَمُوا»: خداوند از جاهلان و افراد نادان پیمان یادگیری نگرفت مگر آن دم که از دانایان و دانشمندان پیمان گرفت که آن‌ها را تعلیم دهند.» (شریف رضی: خطبه ۴۷۵/).

در این عبارت امام علی (ع) بیان می‌دارد که خداوند از دانایان و دانشمندان برای تعلیم به نادانان و جاهلان پیمان گرفته است و کسانی که با پیام دین آشنایی دارند در این راه گام برداشته و عالم به علم دین شده‌اند اگر به امر تعلیم و تبلیغ دین نپردازند به عهد خود با خدا وفا نکرده‌اند.

تبلیغ با حیات انسان‌ها ارتباطی تنگاتنگ دارد زیرا تبلیغ از حیات فکری و ادبی و مصالح حیاتی انسان سرچشمه می‌گیرد و از آن جداشدنی نیست و علی‌رغم تحول و تطور وسایل ارتباطی که در طی زمان با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است، اصل تبلیغ با اهدافی گوناگون ثابت و همیشگی است. از این‌رو شناخت ابزارها و روش‌ها و شیوه‌ها و ضرورت‌های تبلیغ برای اجرای آن امری لازم به شمار می‌آید. در این نوشتار با توجه به اهمیت شناخت و آگاهی از تبلیغ دین و مبانی آن و تجلی آن در ارکان و مبادی و منابع به صورت اصول ثابت و بنیادینی که پیامبر گرامی اسلام در صدر اسلام بنیان‌گذار آن بودند و تحولات کنونی جوامع امروز بر آنیم تا به بیان مبانی تبلیغی در صدر اسلام با تکیه بر قرآن و روایات ائمه اطهار (ع) که مبین اصلی و تطبیق‌دهنده دقیق و صحیح تبلیغ دین با شرایط زمان و مکان می‌باشند و بهترین و نافذترین خصوصیات را در این موضوع ارائه کرده‌اند بپردازیم.

۱-۱-۳- سؤالات تحقیق:

- روش‌های مؤثر تبلیغ دین از منظر آیات و روایات کدامند؟

- عناصر دخیل در امر تبلیغ کدامند؟

- مهم‌ترین موانع انجام تبلیغ دین از نگاه قرآن و روایات کدامند؟